अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

दूरदर्शन प्रसार भारती निगम के महानिदेशक र अन्य
विरुद्ध
श्रीमती मागी एच. देसाई
(सिभिल अपील नं. १७८७ /२०२३)

२४ मार्च, २०२३
[एम.आर. शाह र सी.टी. रविकुमार, जज.]

केन्द्रीय सिभिल सेवा (पेन्सन) नियमावली, १९७२ – नियम १३, १४ – उच्च अदालतले प्रत्यर्थीद्वारा संविदा/अस्थायी रूपमा प्रदान गरिएको सेवालाई पेन्सन/अवकाश सुविधाको लागि योग्य सेवाको गणना गर्न पर्ने निर्देशन दिएको – निर्णय: उच्च अदालतले संविदात्मक सेवालाई अस्थायी क्षमतामा सेवाको रूपमा गणना गर्नु भौतिक रूपमा गलत थियो – अस्थायी/संविदात्मक रूपमा प्रदान गरिएको सेवालाई स्थायी नियुक्तिमा प्रदान गरिएको सेवा भन्न मिल्दैन – न त नियममा न त नियमितीकरण योजनामा अस्थायी/संविदात्मक सेवालाई अस्थायी सेवा मानिने र/वा पेन्सन/सेवा सुविधाको प्रयोजनको लागि गणना गरिने व्यवस्था छ – उच्च अदालतबाट जारी गरिएको फैसला बदर गरिएको छ – प्रत्यर्थीद्वारा दायर गरिएको ओएलाई खारेज गर्ने ट्रिब्युनलको फैसला पुनर्स्थापित गरिएको छ – सेवा कानून।

सिभिल अपिलेट क्षेत्राधिकार: सिभिल अपील नं. १७८७ /२०२३।

गुजरात उच्च अदालत, अहमदाबादको आर/स्पेशल सिभिल अनुरोध नं. १४५९२ /२०२१ मा मिति १७.०२.२०२२ को फैसला र आदेशबाट।

राजीव शर्मा, वरिष्ठ एडव्ह., साहिल भालाईक, तुषार गिरी, सोहन पाटिल, साकेत चन्द्रा, प्रणव गिरी, श्रीमती गुलशन जहाँ, एडव्ह. अपीलकर्ताहरूको लागि।

हार्दिक विरेन्द्रकुमार वोरा, श्रीमती नीलम सिंह, समीर सिंह, करण ठाकुर, विजय कुमार सिंह, आशिष शेरोरान, एडव्ह. प्रत्यर्थीको लागि।

अदालतको फैसला दिइएको थियो
एम.आर. शाह, जे. द्वारा

१. गुजरात उच्च अदालत, अहमदाबादको आर/स्पेशल सिभिल अनुरोध नं. १४५९२/२०२१ मा मिति १७.०२.२०२२ को अपील गरिएको फैसला र आदेशबाट, जसद्वारा उच्च अदालतको डिभिजन बेन्चले यहाँकी प्रत्यर्थी – मूल रिट निवेदकद्वारा दायर गरिएको उक्त रिट निवेदन स्वीकृत गरेको छ र निर्देशन

दिएको छ कि प्रत्यर्थीले संविदात्मक रूपमा प्रदान गरेको सेवालाई पेन्सन/अवकाश सुविधाको लागि योग्य सेवाको गणना गर्न पर्ने छ, असन्तुष्ट भई दूरदर्शन प्रसार भारती निगम के महानिदेशक र अर्काले यस अदालतमा यो वर्तमान अपील दायर गरेका छन्।

२. यस वर्तमान अपीलसम्म पुग्ने तथ्यहरू संक्षेपमा यस प्रकार छन्:

तथ्य यस प्रकार छन् कि यहाँकी प्रत्यर्थी – मूल आवेदक १९८५ मा संविदा/अस्थायी आधारमा सामान्य सहायकको रूपमा नियुक्त गरिएकी थिइन्। प्रत्यर्थीको संविदा/अस्थायी आधारमा सामान्य सहायकको रूपमा सेवा त्यसपछि समय समयमा केही दिनको बिचमा खण्डित भएको अवस्थामा लम्बिँदै गयो।

त्यसपछि मूल आवेदकले केन्द्रीय प्रशासनिक अदालत, अहमदाबाद बेन्च, अहमदाबाद (संक्षेपमा 'ट्रिब्युनल') समक्ष मूल आवेदन नं. ३२/१९८७ दायर गरिन्। उक्त ओएलाई ३०.०८.१९९० को आदेशद्वारा आंशिक रूपमा स्वीकृत गरिएको थियो र विभाग – यहाँका अपीलकर्तालाई अक्टोबर, १९९० देखि भत्तासहित अन्य नियमित सामान्य सहायक/क्लर्कहरूलाई जस्तै तलब र भत्ता दिने निर्देशन दिइएको थियो।

त्यसपछि, केन्द्रीय प्रशासनिक अदालत, नयाँ दिल्लीको प्रिन्सिपल बेन्चले अस्थायी कर्मचारीहरूलाई नियमितीकरण गर्ने योजना बनाउने निर्णय अनुसार, मूल आवेदकको सेवालाई दूरदर्शनको अस्थायी कर्मचारी कलाकारहरूको नियमितीकरण योजना १९९२/९४ अनुसार ३१.०३.१९९५ देखि लागू हुने गरी लोअर डिभिजन क्लर्कको रूपमा नियमित गरिएको थियो। उक्त पदमा नियमितीकरणको मितिदेखि मूल आवेदकलाई लोअर डिभिजन क्लर्कको नियमित स्केल प्रदान गरिएको थियो।

त्यसपछि मूल आवेदकले आफ्नो अतीतको सेवालाई विचार गर्न ट्रिब्युनलसमक्ष निवेदन दिइन्। उक्त ओए खारेज गरिएको थियो, जुन उच्च अदालतमा रिट निवेदनको विषय बन्यो। उच्च अदालतले मूल आवेदकलाई विभागमा निवेदन पेश गर्न अनुमति प्रदान गरेको थियो। त्यसपछि प्रत्यर्थी – मूल आवेदकले मिति ११.०४.२०१४ को निवेदन पेश गरिन्। मिति १८.०९.२०१४ को आदेशद्वारा, विभागले प्रत्यर्थीको १९८५ देखि ३१.०३.१९९५ सम्मको अस्थायी/संविदात्मक सेवालाई पेन्सन/सेवा सुविधाको गणना गर्न राहत दिने निवेदनलाई अस्वीकार गरेको थियो।

त्यसपछि, मूल आवेदकले ट्रिब्युनलसमक्ष अर्को ओए नं. ४४६/२०१४ दायर गरिन्। मिति ०८.०९.२०२१ को विस्तृत फैसला र आदेशद्वारा, ट्रिब्युनलले यो टिप्पणी गर्दै उक्त ओएलाई खारेज गरेको थियो कि प्रत्यर्थीद्वारा संविदा/अस्थायी रूपमा प्रदान गरिएको सेवालाई अस्थायी सेवाको रूपमा लिन र/वा विचार गर्न सकिँदैन र त्यसैले त्यस्तो सेवालाई अवकाश सुविधा/सेवा सुविधाको प्रयोजनको लागि गणना गरिने छैन। ओएलाई खारेज

गर्ने ट्रिब्युनलको फैसला र आदेश नै उच्च अदालतमा रिट निवेदनको विषय बन्यो। अपील गरिएको फैसला र आदेशद्वारा, उच्च अदालतको डिभिजन बेन्चले टिप्पणी गरेको छ कि अस्थायी क्षमतामा सेवाले अस्थायी कर्मचारीहरू जस्तै अस्थायी वा संविदात्मकलाई समेत समावेश गर्नेछ। यसरी टिप्पणी गर्दै र लागू नियमको नियम १३ मा भर पर्दै, उच्च अदालतले रिट निवेदनलाई स्वीकृत गरेको छ र निर्देशन दिएको छ कि प्रत्यर्थी – रिट निवेदकद्वारा संविदात्मक/अस्थायी रूपमा प्रदान गरिएको सेवालाई नियमानुसार योग्य सेवाको गणना गर्न र त्यसरी उनलाई अवकाशपछि पेन्सन भुक्तानी गरिनेछ। उच्च अदालतबाट जारी गरिएको यो अपील गरिएको फैसला र आदेश नै यस वर्तमान अपीलको विषय बनेको छ।

२. अपीलकर्ताहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री राजीव शर्माले यो दृढतापूर्वक बहस गर्नुभएको छ कि स्वीकार्य रूपमा १९८५ देखि उनको सेवा ३१.०३.१९९५ मा नियमित नभएसम्म प्रत्यर्थीले अस्थायी/संविदात्मक कर्मचारीको रूपमा सेवा प्रदान गरेकी थिइन्। उहाँले बहस गर्नुभएको छ कि अस्थायी/संविदात्मक कर्मचारीको रूपमा प्रदान गरिएको सेवालाई अस्थायी कर्मचारीको रूपमा सेवा प्रदान गरिएको वा अस्थायी सेवा प्रदान गरिएको भन्न मिल्दैन। उहाँले बहस गर्नुभएको छ कि त्यसैले केन्द्रीय सिभिल सेवा (पेन्सन) नियमावली, १९७२ (यसपछि '१९७२ को नियमावली' भनिनेछ) को नियम १३ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश लागू हुँदैन र त्यसैले अस्थायी/संविदात्मक कर्मचारीको रूपमा प्रदान गरिएको सेवालाई पेन्सन सुविधा/सेवा सुविधाको प्रयोजनको लागि गणना गरिन सकिँदैन।

उहाँले बहस गर्नुभएको छ कि उच्च अदालतले १९७२ को नियमावलीको नियम १३ लाई गलत रूपमा व्याख्या गरेको छ र अस्थायी क्षमतामा सेवाले अस्थायी सेवा जस्तै अस्थायी वा संविदात्मकलाई समेत समावेश गर्ने भनी उल्लेख र निर्णय गर्नु भौतिक रूपमा गलत थियो।

माथिको बहस गर्दै, यस वर्तमान अपील स्वीकृत गरिदिनु हुन अनुरोध गरिएको छ।

३. श्री हार्दिक वोरा, प्रत्यर्थीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वकिलले यस वर्तमान अपीललाई दृढतापूर्वक विरोध

गर्नुभएको छ। उहाँले बहस गर्नुभएको छ कि प्रत्यर्थीले अस्थायी वा संविदात्मक रूपमा प्रदान गरिएको सेवाको ५०% दाबी गरिरहेकी छिन्। उहाँले बहस गर्नुभएको छ कि अन्य विभागहरूमा योजनाहरूले अस्थायी रूपमा प्रदान गरिएको सेवाको ५०% लाई अस्थायी सेवाको रूपमा लिन र त्यसैले त्यसलाई पेन्सन सुविधा/सेवा सुविधाको प्रयोजनको लागि गणना गरिने व्यवस्था गरेको छ। तर, प्रत्यर्थीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वकिलसँग प्रत्यर्थीले पेन्सन सुविधा/सेवा सुविधाको प्रयोजनको लागि अस्थायी/संविदात्मक रूपमा प्रदान गरिएको ५०% सेवाको दाबी गर्ने कुनै वैधानिक प्रावधान देखाउने अवस्था छैन। तर, अन्य विभागहरूमा यस्तो योजना भएकोले प्रत्यर्थीले पनि सोही लाभको दाबी गरिरहेकी छिन् भन्ने बहस गरिएको छ।

४. हामीले सम्बन्धित पक्षहरूका विद्वान् वकिलहरूलाई लामो समयसम्म सुनिसकेका छौं।

शुरुमा नै यो नोट गर्न आवश्यक छ र यो स्वीकृत अवस्था हो कि १९८५ देखि ३१.०३.१९९५ सम्मको अवधिमा प्रत्यर्थीले अस्थायी/संविदात्मक कर्मचारीको रूपमा सेवा प्रदान गरेकी थिइन् र उनको सेवा ३१.०३.१९९५ देखि लागू हुने गरी योजनाअनुसार नियमित गरिएको थियो। यसरी, नियमितीकरण योजनाअन्तर्गत, अस्थायी सेवालाई सेवा सुविधा/पेन्सन सुविधाको लागि गणना गरिने भनेर उल्लेख गरिएको छैन। कर्मचारी कल्याण विभागले २००९ मा जारी गरेको स्पष्टीकरणअनुसार पनि, त्यस्तो नियुक्तिको हकमा उसले सरकारी पदमा नियमित नियुक्ति हुनुभन्दा अगाडि संविदात्मक आधारमा प्रदान गरेको सेवाबाट कुनै लाभको दाबी गर्न पाउँदैन भनी स्पष्ट पारिएको थियो।

५. प्रत्यर्थीमाथि केन्द्रीय सिभिल सेवा (पेन्सन) नियमावली, १९७२ लागू हुन्छ। वर्तमान मुद्दाको विवादलाई निर्णय गर्न सान्दर्भिक १९७२ को नियमावलीको नियम १३ र १४ यस प्रकार पढिन्छन्:

"१३. योग्य सेवाको सुरुवात – यी नियमहरूको प्रावधानको अधीनमा रही, सरकारी कर्मचारीको योग्य सेवा त्यस मितिबाट

सुरु हुनेछ जब उसले स्थायी, अस्थायी वा अन्तरिम रूपमा पहिलो पटक नियुक्ति पाएको पदको कार्यभार ग्रहण गर्छ:

बशर्ते कि अस्थायी वा अन्तरिम सेवाको पछि बिना अवरोध सोही वा अर्को सेवा वा पदमा स्थायी नियुक्ति गरिएको छ:

यसका अतिरिक्त प्रावधान छन् कि –
(क) समूह 'डी' का सरकारी कर्मचारीको हकमा...
(ख) खण्ड (क) ले समेटेका बाहेकका सरकारी कर्मचारीको हकमा...

१४. जुन शर्तहरूको अधीनमा सेवा योग्य हुन्छ:
(१) सरकारी कर्मचारीको सेवा योग्य हुने छैन, जबसम्म उसको कर्तव्य र तलब सरकारद्वारा नियमित गरिएको हुँदैन वा सरकारद्वारा निर्धारित शर्तहरूअनुसार हुँदैन।

(२) उपनियम (१) को प्रयोजनको लागि, "सेवा" भन्नाले सरकारी सेवा र सरकारद्वारा भारतको संचित कोष वा सरकारले व्यवस्थापन गरेको स्थानीय कोषबाट भुक्तानी गरिएको सेवा बुझिन्छ तर यसमा त्यस्तो सरकारले योग्य सेवाको रूपमा नलिएसम्म अपेन्सनेबल स्थापनामा सेवा समावेश हुँदैन।

(१) राज्य सरकारका एक सरकारी कर्मचारी, जो स्थायी रूपमा यी नियमहरू लागू हुने सेवा वा पदमा सरुवा गरिएको छ, उसको अन्तरिम वा अस्थायी क्षमतामा राज्य सरकारमा प्रदान गरिएको निरन्तर सेवा, यदि छ भने, त्यसपछि बिना अवरोध स्थायी नियुक्ति गरिएको छ वा त्यस सरकारमा अन्तरिम वा अस्थायी क्षमतामा प्रदान गरिएको निरन्तर सेवा, जे भए पनि, योग्य हुनेछ:

बशर्ते यस उपनियममा समाविष्ट कुनै पनि कुराले त्यस्तो सरकारी कर्मचारीलाई लागू हुने छैन जसलाई प्रतिनिधित्व गरेर बाहेक यी नियमहरू लागू हुने सेवा वा पदमा नियुक्त गरिएको छ।"

६. १९७२ को नियमावलीको नियम १३ ले योग्य सेवाको सुरुवातको व्यवस्था गरेको छ। नियम १३ अनुसार, सरकारी कर्मचारीको योग्य सेवा त्यसमितिबाट सुरु हुनेछ जब उसले स्थायी, अन्तरिम वा अस्थायी क्षमतामा पहिलो पटक नियुक्ति पाएको पदको कार्यभार ग्रहण गर्छ। यसले यो पनि व्यवस्था गरेको छ कि त्यस्तो अन्तरिम वा अस्थायी सेवापछि बिना अवरोध सोही वा अर्को सेवा वा पदमा स्थायी नियुक्ति गरिन्छ। यसरी, स्थायी पदमा वा अन्तरिम वा अस्थायी रूपमा प्रदान गरिएको सेवालाई योग्य सेवाको रूपमा लिइनेछ। अस्थायी/संविदात्मक रूपमा प्रदान गरिएको सेवालाई अन्तरिम वा अस्थायी सेवा भन्न सकिँदैन। अस्थायी सेवालाई पनि योग्य सेवाको रूपमा लिन सकिन्छ, बशर्ते अन्तरिम वा अस्थायी सेवापछि बिना अवरोध सोही वा अर्को सेवा वा पदमा स्थायी नियुक्ति गरिएको हुनुपर्छ। अस्थायी/संविदात्मक रूपमा प्रदान गरिएको सेवालाई स्थायी नियुक्तिमा प्रदान गरिएको सेवा भन्न सकिँदैन।

7. परिस्थितिहरू र १९७२ नियमको नियम १३ को उचित पठन र व्याख्या अनुसार, उच्च अदालतले यो गम्भीर त्रुटि गरेको छ कि अस्थायी क्षमतामा सेवाहरू भन्नाले अस्थायी सेवा जस्तै अस्थायी वा करारमा समेत समावेश हुन्छ। उच्च अदालतले सामग्री त्रुटि गरेको छ कि करार सेवालाई अस्थायी क्षमतामा सेवाको रूपमा गणना गरिन्छ। प्रश्न यो होइन कि करार कर्मचारीले प्रदान गरेको सेवालाई अस्थायी क्षमतामा सेवाको रूपमा गणना गरिन्छ कि गरिँदैन। प्रश्न यो हो कि, वास्तवमा, त्यस्तो करार कर्मचारीले अस्थायी रूपमा सेवा प्रदान गरेको

थियो कि थिएन।

8. अहिले जहाँसम्म यो प्रतिवादीको पक्षबाट बहस छ कि अन्य विभागहरूमा त्यस्तो योजना अन्तर्गत त्यस्ता विभागहरूका कर्मचारीहरू अस्थायी / करारमा प्रदान गरेको सेवालाई निवृत्तिभरण / सेवा सुविधाहरूको लागि योग्य सेवाको रूपमा गणना गर्न पाउँछन्, केवल कारणले गर्दा अन्य केही विभागहरूमा त्यस्ता योजनाहरू छन् भन्ने कुरा मात्र, प्रतिवादीले कुनै योजना नभएको अवस्थामा वादीको विभाग / विभागमा त्यस्तै सुविधा पाउने हकदार हुनेछैन जहाँ प्रतिवादीले आफ्नो सेवा प्रदान गरेको थियो। वादी–दूरदर्शन प्रसार भारती निगम एक स्वायत्त स्वतन्त्र विभाग / निकाय हो। यसरी माथि उल्लेख गरिएको छ, न त नियमले न त नियमितकरण योजनाले अस्थायी सेवाको रूपमा गणना गरिने र / वा निवृत्तिभरण / सेवा सुविधाहरूको लागि गणना गरिने कुरा उल्लेख गरेको छ।

9. माथि उल्लिखित र माथि उल्लेख गरिएका कारणहरूको आधारमा, उच्च अदालतद्वारा जारी गरिएको आक्षेपित फैसला र आदेश निरन्तर रहन सक्दैन र यसलाई बदर गरिनु पर्छ र त्यसरी नै बदर गरिएको छ। ट्रिब्यूनलद्वारा मूल निवेदन खारेज गरी जारी गरिएको फैसला र आदेश यसद्वारा पुनर्स्थापित गरिएको छ। वर्तमान अपील त्यसरी नै स्वीकृत गरिएको छ। तर, मुद्दाको तथ्य र परिस्थितिहरूमा, खर्चको आदेश हुने छैन।

दिव्या पाण्डेय अपील स्वीकृत।
(अभिषेक अग्निहोत्री र रूपान्शी विरांग, एलसीआरएको सहायतामा)